

26 (14) березня 1840 р. Микола I затвердив зауваження міністра народної освіти графа С. Уварова щодо Інституту сільського господарства та лісівництва в Маримонті [10]. Серед пропозицій міністра, який дбав, насамперед, про посилення урядового контролю над усією системою освіти імперії, привертають увагу статті про виведення новоствореного інституту з підпорядкування Урядової комісії внутрішніх і духовних справ та Урядової комісії фінансів. Проект Положення нового Інституту, доводив міністр, не враховував існування нещодавно створеного Варшавського навчального округу і не встановлював підпорядкування йому як «вищому начальству» [4, арк. 15]. Також граф звернув увагу на «великий вплив комісії фінансів на дії Інституту». За його переконанням, Урядова комісія фінансів визначала зміст курсів, порядок їхнього викладання, склад викладачів тощо, що не відповідало новому порядку відомчого підпорядкування, за яким Інститут за навчальними питаннями мав «залежати від Міністерства народної освіти імперії» [4, арк. 15]. Якраз відтоді навчальний заклад у Маримонті отримав назву: Інститут сільського господарства та лісівництва.

12 вересня (31 серпня) 1840 р. на новому «Положенні про Інститут сільського господарства і лісівництва» російський імператор Микола I власноручно написав: «Бути по сему» [5, арк. 2]. Цей документ затверджував, що «Інститут сільського господарства і лісівництва знаходиться під безпосереднім начальством попечителя Варшавського навчального округу», який підпорядковувався міністру народної освіти [5, арк. 2 зв.].

Утворений 1840 р. в Маримонті Інститут сільського господарства та лісівництва став правонаступником двох вищих спеціальних навчальних закладів, створених майже одночасно за Указом Олександра I 1816 р. Упродовж 1840–1861 рр. розвиток Інституту відбувався під невспинним оком російських урядовців. Його переведення до Ново-Олександрії сприймалося польською громадськістю як знищення царизмом польської вищої аграрної освіти взагалі [12, s. 25]. Адже створений 1862 р. Ново-Олександрійський інститут був центром російської аграрної освіти і поширення російських впливів у Польщі.

Таким чином, Україна та Польща мають спільні історичні корені аграрної освіти. Залучення до наукового обігу нових архівних документів сприяло проведенню історичної реконструкції процесу створення Інституту сільського господарства

і лісівництва в Маримонті. Аналіз документів свідчить, що попри економічну доцільність відновлення сільськогосподарської та лісівничої освіти саме для Польщі, політика російських урядовців і особисто царя Миколи I визначалася винятково задачами уніфікації Королівства Польського з Російською імперією. Вищі навчальні заклади розглядалися царською владою як осередки вільнодумства – особливо в Польщі, враховуючи повстання 1830–1831 рр. Дослідження історії аграрної освіти та науки в Україні залишається важливим для сучасного українознавства, а також для спільних студій українських та польських науковців.

1. Архів ХНАУ імені В. В. Докучаєва. 2. Голікова О. М. Польський період історії Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва (1816–1914 рр.) / О. М. Голікова // Київська старовина: наук. істор.-філол. журнал / Київ: славістичний ун-т. – 2010. – № 2. – С. 124–132. 3. Історія Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва / О. М. Голікова, А. І. Кравцов, Р. І. Киричок та ін. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2011. – 544 с. 4. Матеріали о присоединении к институту Варшавского лесного училища: указ, письма, докладные (9 октября 1838 г. – 14 марта 1840 г.) // Держаний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Оп. 3, од. зб. 20, арк. 1–9. 5. Положение об институте, утвержденное 31 августа 1840 года с приложением (штат, смета, учебное расписание) // ДАХО. – Оп. 3, од. зб. 21, арк. 1–13. 6. Постановление Совета Управления Царства Польского о предполагаемом присоединении к институту лесного отделения (бывшего лесного училища) 13 (1) октября 1835 г. // ДАХО. – Ф. 669, оп. 3, од. зб. 15, арк. 1–2. 7. Устав (Положение) института, утвержденный 13 (1) октября 1835 г. // ДАХО. – Оп. 3, од. зб. 16, арк. 1–13. 8. Фурсенко И. Д. Харьковский ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственный институт имени В. В. Докучаева: очерки истории / И. Д. Фурсенко. – К.: Урожай, 1968. – 168 с. 9. Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва. 1816–2006: Нарис / Р. І. Киричок, О. М. Голікова, З. І. Гриценко та ін. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х.: ХНАУ, 2006. – 367 с.: іл. 10. Центральний історичний архів Москви. – Ф. 733 (Фонд Міністерства народної освіти), оп. 77, спр. 27, арк. 19–22. 11. Шипов Сергей Павлович 1-й // Русский биографический словарь: Шебанов – Шютц / Изд. имп. рус. ист. об-ва. – СПб: Тип. Главного управления уделов, 1911. – Т. 23. – С. 296–299. 12. Pamiętnik Puławski. Puławy 1862–1962. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1965. – 451 s. 13. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pl.wikipedia.org/wiki/Szkoła_Główna_Gospodarstwa_Wiejskiego_w_Warszawie.

УДК: 378.1(09) (477-25) КПІ «18/19»

Сергій Радогуз

Підготовка професорсько-викладацьких кадрів Київського політехнічного інституту на рубежі XIX–XX ст.

У статті розкрито формування професорсько-викладацького корпусу Київського політехнічного інституту на етапі його становлення. Висвітлено роль директора інституту – В. Л. Кирпичова в цьому процесі. Вказано на особливості підбору та підготовки кваліфікованих кадрів. Акцентовано увагу на критеріях, яким віддає перевагу Віктор Львович під час вибору кандидатів на вакантні посади.

Ключові слова: В. Л. Кирпичов, Київський політехнічний інститут, історія вищої технічної освіти, історія науки, науково-викладацький склад КПІ.

The process of forming of the professorial-teaching corps of the Kiev polytechnic institute on its forming stage is exposed in this article. The role of director of the institute V. L. Kirpichov as a key person who played a basic role in this process is reflected. Peculiarities of teaching and choice of the qualified scientists are shown. Special attention is paid on a criteria which Kirpichov gave preference is by choosing candidates on substituting for vacant positions and their skills.

Keywords: V. L. Kirpichov, Kyiv Polytechnic Institute, History of Higher Technical Education, Science History, Scientific and Professorial Staff.

2013 р. виповнилося 100 років від дня смерті «батька української інженерної школи» – В. Л. Кирпичова – фундатора та першого директора Київського політехнічного (КПІ) та Харківського технологічного (ХТІ) інститутів. Нині ми маємо досить широку бібліографію (О. О. Радциг, О. О. Чеканов, Л. М. Бесов, Г. Л. Звонкова, С. О. Назаренко), присвячену цій постаті. Однак внесок В. Л. Кирпичова у формування професорсько-викладацького корпусу КПІ все ще недостатньо висвітлений. Це обумовлює актуальність обраного дослідження.

КПІ відкрито відповідно до урядової постанови від 31 січня 1898 р. [9, с. 4]. Згідно з цим самим наказом, директором інституту дочасно призначався таємний радник, директор та професор ХТІ В. Л. Кирпичов. Виникає питання: що стало поштовхом до зміни вже усталеного місяця служби, в успішно устаткованому навчальному закладі, котрий уже встиг створити собі добру репутацію, до вибору кропіткої праці будівництва та обладнання нової навчальної установи. Звернемо увагу, що вже 1894 р. директор ХТІ згідно з § 37 Положення досяг пенсійного віку за вислугою років при Міністерстві народної освіти [12, с. 84]. Однак наказом міністра освіти був залишений на посаді на п'ять років [4, арк. 171].

Насправді В. Л. Кирпичова залучили до створення нової інженерної школи в Києві задовго до згаданого наказу. Ще восени 1897 р. його включено до складу комісії з організації вищих технічних навчальних закладів, де вчений виступив активним захисником політехнічної освіти. В грудні 1897 р. при Міністерстві фінансів створено комісію з розробки проекту положення КПІ. До її складу увійшло майже 70 осіб, зокрема такі відомі діячі науки, як Д. І. Менделєєв, М. Н. Петров, В. І. Ковалевський та інші. Директор ХТІ очолював одну з чотирьох підкомісій (за механічним відділом) [4, арк. 108]. Виважені вказівки Віктора Львовича, що спиралися на багатий досвід управління технологічним інститутом, привернули до вченого увагу С. Ю. Вітте. Тож, коли проф. Д. П. Коновалов відмовився від директорства в Київському політехнікумі, міністр фінансів зупинив вибір саме на постаті В. Л. Кирпичова [10, с. 4]. 8 липня 1898 р. його було затверджено директором та професором КПІ. У вересні того самого року в інституті розпочалося читання лекцій.

Діяльність В. Л. Кирпичова на посаді директора КПІ була справді багатогранною. Період його роботи в цьому навчальному закладі (1898–1902 рр.) виявився чи не найбільш плідним у його діяльності. На відміну від ХТІ, де більшість корпусів на момент відкриття інституту були збудовані й лише потребували ремонту та облаштування, КПІ зводився на пустирі, тому потребував значно більше сил і роботи від свого колективу на чолі з директором.

З цього приводу доцільно процитувати відгук проф. Астрова в газеті «Російські Відомості» від 9 вересня 1913 р.: «...важко переоцінити скільки наполегливої творчої праці було покладено Віктором Львовичем в справу організації таких складних установ, як два факультети Харківського інституту і, особливо, чотири факультети в Києві...» [13, с. 153–154]. І справді: В. Л. Кирпичов брав участь у роботі будівельного комітету інституту, очолював один із підкомітетів цього зібрання й Правління та Навчальний комітет КПІ, читав лекції з низки курсів, керував проектними роботами тощо. Як директор, йому доводилося постійно опікуватись організацією навчально-виховної роботи, облаштування майстерень та лабораторій, шукати та підбирати кваліфіковані кадри.

Одним з головних завдань, що стояли безпосередньо перед керівником новоствореної вищої інженерної школи,

стало, безперечно, формування професорсько-викладацького корпусу. Річ у тім, що наприкінці XIX ст. в Російській імперії кваліфікованих педагогічних кадрів для забезпечення вищої школи бракувало. Особливо це стосувалося дисциплін технічного профілю. Ситуацію загострювало й те, що КПІ став установою абсолютно нового зразка, побудованого на ідеях, відмінних від тих, що доти лежали в основі технологічної освіти. Що й говорити про університети, навчання в яких мало виходило за межі теоретичних курсів. Це йшло в розріз із парадигмою політехнічної освіти, в основі якої мав лежати експеримент.

Постало питання: звідки взяти викладачів, які були б висококваліфікованими фахівцями в прикладних науках. Віктор Львович дав відповідь: для викладання фундаментальних дисциплін вибрати найкращих, а для прикладних – підготувати самостійно. Тож у КПІ на рівні з відомими професорами викладацьку діяльність розпочала низка молодих учених. І це не дарма! В. Л. Кирпичов стверджував, що молоді вчені мають величезний творчий потенціал. Необхідно лише допомогти йому проявитися [13, с. 155].

Оскільки навчання в КПІ розпочалося невдовзі після його відкриття, в директора не було достатньо часу для заміщення всіх посад. На початковому етапі значну допомогу надали професори Київського університету, які викладали фундаментальні дисципліни. Це дало змогу відразу поставити навчання на належний рівень. Так, вищу математику читали В. П. Єрмаков та Б. Я. Букреєв, фізику – Г. Г. де-Метц, неорганічну хімію – С. М. Реформатський. Професором ботаніки було запрошено Є. П. Вотчала. Кафедру зоології посів Ю. М. Вагнер. Богослов'я викладав священник Г. Я. Прозоров. Професором кафедри зоотехніки та деканом сільськогосподарського відділення став М. П. Чирвінський. Для викладання нарисної геометрії і ведення практичних робіт з механіки запросили І. Г. Рекашева. Окрім того, практичні роботи з механіки вів П. Я. Воронеж. Лаборантами стали М. І. Доманицький, І. М. Кукулеску, С. Ф. Калиновський. Викладачами з креслення – О. М. Мельников, М. І. Доманицький, К. Е. Гейбель, І. І. Куклін та О. Ф. Парадовський. Учителем малювання директор призначив цивільного інженера П. І. Голандського [1, с. 2 зв. – 3]. На посаду професора механічної технології та декана механічного відділення директор запросив свого колегу з ХТІ – К. О. Зворикіна [7, арк. 84–84 зв.]. Сам В. Л. Кирпичов читав загальну механіку. З таким професорсько-викладацьким складом КПІ розпочав роботу.

Невдовзі після відкриття інституту директор порушив питання про те, що слід призначити професора землеробства, адже потрібно було готувати дослідні лани. Для цього він запропонував обрати П. Р. Сльозкіна. Члени вченої ради підтримали пропозицію голови [1, с. 13 зв. – 15]. Згодом було призначено викладача геодезії. Ним став Р. М. Савельєв. Під керівництвом межового інженера Ф. П. Родіонова студенти першого курсу займалися геодезичним кресленням. Для занять малюванням до інституту запросили художників: С. С. Навроцького та І. Ф. Селезьнова. Для керівництва практичними заняттями з математичних дисциплін та механіки залучили І. І. Белянкін, М. А. Столярова, І. І. Панфілова.

Згідно з §§ 18–19 Положення, в КПІ вперше серед технічних навчальних закладів Російської імперії вибір кандидатів на заміщення вільних викладацьких місць лягав на плечі Вченої ради інституту, яка голосуванням обирала кандидата на вакантну посаду. Це значною мірою розв'язувало руки директорів інституту, адже професора не «призначали

згори». Роль міністра фінансів стала більш формальною. С. Ю. Вітте зазвичай погоджувався з рішеннями ради.

Оголошення про конкурс надсилалося в університети та технологічні інститути Харкова, Москви, Варшави, Санкт-Петербурга, Томська, Казані, Одеси, Юр'єва, а також до редакцій низки журналів. Тобто кандидатів шукали в усій Російській імперії [4, арк. 4, 6].

Претенденти на посади мусили в двомісячний термін з дня оголошення надати директорові автобіографію, відомості про наукові праці та викладацьку діяльність. Про кожного кандидата В. Л. Кирпичов особисто довідувався в учених, які безпосередньо працювали з ним і був знайомим з їхніми науковими працями [4, арк. 8–8 зв.]. Кандидатам, котрі ще не викладали, зазвичай пропонувалося читати одну – дві пробні лекції.

Проте конкурс міг проводитися лише за предметами, які входили до університетського курсу. При заміщенні кафедр зі спеціальних, прикладних наукових дисциплін, такий спосіб не був би дієвим. Причина крилася в тому, що бракувало осіб, які б справді могли відразу розпочати викладацьку діяльність. Саме на цьому наголошував В. Л. Кирпичов під час засідання вченої ради 14 січня 1899 р. [3, арк. 2 зв.]. Категоричність позиції директора інституту зумовлена специфікою прикладних дисциплін. На думку вченого, для підготовки кваліфікованого інженера потрібна значна практична підготовка. Працівники університетів зазвичай займалися винятково наукою. «Наука заради науки» – саме такою була тоді університетська модель. Натомість, для підготовки інженерів досвід та експеримент мали чи не найважливіше значення. Тому, на думку Віктора Львовича, професор спеціальної кафедри мав поєднувати ґрунтовну практичну й наукову підготовку. Саме тому перед інститутом постало завдання підготувати нові кваліфіковані викладацькі кадри.

У пошуках кандидатів В. Л. Кирпичов звернувся до колег по рекомендації щодо талановитих молодих науковців. Так вдалося знайти низку молодих перспективних науковців. Д. С. Зернов та М. Є. Жуковский порекомендували колишнього учня Д. П. Рузького, який цікавився гідравлікою. М. М. Герсеванов та М. А. Белелюбський запропонували звернути увагу на своїх вихованців – Моргуну та Демченка. Ці дві кандидатури не були затверджені через організаційні проблеми на інженерному відділенні інституту: в КПІ не було нікого, хто міг би стати їхнім куратором [1, арк. 6]. Збереглася низка листів з рекомендаціями [9, с. 7–8, 32–33].

Завдяки наполегливій роботі В. Л. Кирпичова, вже 1898 р. відрядження за кордон для підготовки до професорського звання отримали чотири особи: О. О. Радциг (готувався читати курс прикладної термодинаміки, парових та інших термічних машин); Д. П. Рузький (кінематики та гідравліки); М. М. Тихвінський (органічної хімії); В. Г. Шапошников (технології фарбувальних речовин).

З першого січня 1899 р. до стипендіатів, які готувалися отримати професорське звання, додався також випускник ХТІ П. Ф. Єрченко. Він отримав відрядження на півтора року. З першого липня того року для підготовки до звання професора хімічної технології за відділом поживних речовин відрядження за кордон отримав кандидат фізико-математичних наук Харківського університету І. Д. Жуков [2, с. 42 зв. – 43 зв.].

Загалом 1899 р. став особливо плідним у формуванні викладацького корпусу КПІ. Вже восени в інституті мав відкритися другий курс, тож постала необхідність знайти викладачів спеціальних дисциплін. Адже, окрім безпосереднього ведення лекційних курсів, вони мали заздалегідь

облаштувати відповідні лабораторії, майстерні й навчальні кабінети – підрозділи, які мали неабияке значення в концепції політехнічної освіти. До речі, другий навчальний рік КПІ розпочався вже у стінах власної будівлі.

Протоколи вченої ради інституту за цей рік зберегли на своїх сторінках безліч кадрових питань, які порушував В. Л. Кирпичов. Протягом року до роботи в інституті залучено: викладача метеорології (також виконував обов'язки метролога-спостерігача) К. М. Жука; професора кафедри сільськогосподарської статистики О. Ф. Фортунатова; викладача архітектурного креслення О. В. Кобельєва; декана та професора хімічного відділення М. І. Коновалова; викладача фізіології тварин О. В. Леонтовича; виконувача обов'язків (в. о.) екстраординарного професора за кафедрою будівельного мистецтва В. В. Пермінова; професора кафедри теоретичної механіки О. П. Котельникова; в. о. екстраординарного професора землеробної механіки й будови сільськогосподарських машин К. Г. Шиндлера; професора кафедри геології та мінералогії О. В. Нечаєва та інших. Для підготовки до професорського звання за кафедрами механічної технології й будівельного мистецтва відрядження за кордон отримали К. Е. Гейбель та О. С. Кудашов. [3, арк. 9, 14 зв., 29 зв., 30 зв., 43–43 зв., 60 зв. – 63 зв., 76 зв.].

Звичайно, пошук та підбір кандидатів не завжди йшли так, як хотілося. Нерідко особи, яких В. Л. Кирпичов запрошував до інституту, відмовлялися [3, арк. 66 зв.]. Так, на кафедру теоретичної механіки Віктор Львович намагався залучити професора Харківського університету В. А. Стеклова. Втім, останній, після певного вагання, все-таки відмовився. Зважаючи на велику схильність до теоретичних наук, Володимир Андрійович вирішив не полишати університет. Унаслідок цього, вченій раді КПІ довелося оголошувати конкурс на заміщення посади [3, арк. 23 зв. – 24].

Професор інституту шляхів сполучення В. Є. Тімонов відмовився від посади декана інженерного відділення, тож досить довго воно не мало декана. Ці обов'язки довелося виконувати деканові механічного відділення К. О. Зворикіну. Інженерне відділення досить довго залишалося без декана. З відкриттям старших курсів, розширенням діяльності механічних майстерень та інженерних лабораторій К. О. Зворикін уже не встигав виконувати обов'язки декана двох відділень. За ініціативою В. Л. Кирпичова вчена рада 3 лютого 1901 р. тимчасово затвердила на цій посаді В. В. Пермінова [6, арк. 4].

Великі надії В. Л. Кирпичов та декан хімічного відділення М. І. Коновалов поклали на переговори з професором Київського університету М. А. Бунге, якому пропонували зайняти кафедру загальної хімічної технології [5, арк. 2 зв.]. Вчений не погодився. В результаті виконання обов'язків екстраординарного професора за кафедрою хімії поклали на молодого вченого, учня М. М. Бекетова – В. Ф. Тимофєєва. При обговоренні кандидатури В. Л. Кирпичов особливо акцентував увагу вченої ради інституту на лекційних здібностях Володимира Федоровича. Натомість, він вважав, що кількість наукових робіт – не єдиний важливим показник для молодого науковця, адже згодом їх може значно побільшати [5, арк. 7 зв.]. Цей історичний момент яскраво характеризує саме ставлення Віктора Львовича до навчального процесу: лекційний хист учений завжди ставив на одне з чільних місць. Якщо викладач не міг лекцією пробудити в студентів фантазію та бажання до творчості, то, зрештою, його наукові досягнення не мали сенсу.

Ще одним наріжним каменем для директора завжди був баланс між теоретичними та практичними навичками при

заміщенні спеціальних кафедр. Часто це призводило до розділення вченої ради на два табори. В. Л. Кирпичов вважав, що на будь-яку спеціальну кафедру необхідно обирати, насамперед, досвідченого інженера, оскільки керівництво проектуванням потребує, окрім фундаментальної теоретичної підготовки, широкої технічної освіти, що можливо лише за істотного теоретичного і практичного ознайомлення з прийомами конструювання. Інша група професорів (зазвичай працівники університету) більше акцентували на глибині теоретичної фізико-математичної підготовки. Яскравою ілюстрацією подібних диспутів стало обговорення кандидатури на посаду професора кафедри електротехніки, де два табори очолювали відповідно В. Л. Кирпичов та Г. Г. Де-Метц [5, арк. 5–5 зв.]. Зрештою, за результатами голосування, на цю посаду обрали інженера-механіка М. А. Артем'єва, який невдовзі також отримав відрядження за кордон для підготовки до вченого звання.

В цілому, протягом 1900 та 1901 рр. формувалася педагогічний корпус КПІ. Для викладання політичної економії та статистики вчена рада обрала С. М. Булгакова. Кафедрі землеробства посів А. В. Ключарьов. Для читання курсу паровозів обрали Ю. В. Ломоносова [6, арк. 62–63]. М. І. Максимович розпочав читати курс, присвячений водним сполученням тощо.

Негативні впливи мали студентські заворушення, які з вересня 1900 р. перекинулися з університету на КПІ. Віктор Львович був проти силових методів впливу на студентів, а тому намагався уникати їхнього застосування. Зрештою, за вимогою Міністерства внутрішніх справ В. Л. Кирпичова було звільнено [11, с. 33–34].

У 1902–1903 навчальному році (коли В. Л. Кирпичов полишив посаду директора) професорсько-викладацький склад становив 45 осіб. Разом з викладачами, які працювали за сумісництвом, їх було 63 особи. Загалом, враховуючи лаборантів, професорсько-викладацький корпус КПІ досяг-

нув кількості в 96 осіб. Основну частину персоналу вишу було підібрано за директорства В. Л. Кирпичова, в умовах значної недостатності підготовлених висококваліфікованих фахівців. Згодом велика кількість молодих викладачів, яких Віктор Львович підібрав до викладацького штату, стали гордістю інституту. Школа будівельної механіки споруд і машин, яку заснував В. Л. Кирпичов у стінах КПІ, зрештою виховала цілу плеяду блискучих учених – К. К. Симіновського, О. М. Динника, С. В. Серенсена, М. М. Афанасьєва та інших. Усе життя Віктор Львович присвятив формуванню наукових і технічних кадрів. Його неодноразово називали «вчителем учителів». Аналіз архівних матеріалів засвідчив, що В. Л. Кирпичов особисто заклав дієві засади формування професорсько-викладацького складу КПІ. Саме починання першого директора стали тим фундаментом, на якому Київська політехніка стоїть уже понад століття.

1. Державний архів м. Києва (ДАК). – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 12. 2. ДАК. – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 60. 3. ДАК. – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 70. 4. ДАК. – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 138. 5. ДАК. – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 144. 6. ДАК. – Ф. 18-оц, оп. 1-оц, спр. 203. 7. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р–1682, оп. 2, спр. 122. 8. ДАХО. – Ф. Р–1682, оп. 2, спр. 141. 9. Из истории Киевского политехнического института: сб. документов и материалов / [ред. Э. В. Дрожжин]. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1961. – 388 с. 10. Иллюстрированный сборник материалов к истории возникновения Киевского Политехнического института. Памяти Виктора Львовича Кирпичева / [ред. И. Ганицкий]. – К.: Тип. И. Н. Кушнарев и К., 1914. – 143 с. 11. Лиховодов В. І. КПІ від першого кроку до першого випуску / Лиховодов В. І., Любомудрова А. Л., Лиховодова Е. В. – К.: Генеза, 1998. – 103 с. 12. Федосова І. До історії відкриття першого в Україні вищого технічного навчального закладу – Харківського практичного технологічного інституту (1885) / І. Федосова // Історико-педагогічний альманах. – 2009. – № 2. – С. 77–94. 13. Чеканов А. А. Віктор Львович Кирпичев, 1845–1913 / Чеканов А. А. – М.: Наука, 1982. – 176 с.

УДК 929:930.2:54 І.Осипов

Валерій Камчатний

Науково-педагогічна та організаційна діяльність професора І. П. Осипова в Харківському технологічному інституті (1906–1918 рр.)

Статтю присвячено дослідженню багатогранної діяльності відомого професора-хіміка Івана Павловича Осипова в період його роботи у Харківському технологічному інституті з 1906 по 1918 р. З'ясовано науково-педагогічні напрацювання вченого у вказаний час. Розглянуто питання його організаційної діяльності на посаді директора (ректора) ХТІ з 1915 по 1918 р. Висвітлено трагічні сторінки життєвих випробувань професора у 1917–1918 рр.

Ключові слова: професор Іван Павлович Осипов, хімічна наука, науково-педагогічна діяльність, Харківський технологічний інститут.

The article is devoted to the research of long-term activity of the famous professor of chemistry Ivan P. Osipov at the time of his work at the Kharkiv Technological Institute from 1906 till 1918. Scientific and pedagogical achievements of the scientist in the mentioned period are analyzed. Questions of his organizational activities as a director (rector) of KTI are considered. Tragic pages of the professor's life and it's trials in 1917–1918 are also highlighted.

Keywords: Professor Ivan P. Osipov, Chemical science, Scientific-Pedagogical Activity, Kharkiv Technological Institute.

Видатний хімік, професор Іван Павлович Осипов (1855–1918 рр.) свого часу прославив вітчизняну хімічну науку, сприяв її інтеграції в світову, зробив значний внесок у розвиток хімічної освіти на території нинішньої України. Про його діяльність у Харківському технологічному інституті (далі – ХТІ) йдеться в низці дослідницьких робіт, зокрема в працях Л. М. Андреасова [1], В. І. Ніколаєнка [27], М. О. Мчедлова-Петросяна [25], Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО [42] та ін. Попри інформаційну цінність, загальним недоліком наведених робіт є те, що вони містять вибіркові відомості

про згаданий період життєвого шляху вченого. Праці, яка б всебічно охоплювала науково-педагогічні досягнення та організаційну діяльність І. П. Осипова в ХТІ, бракує.

Метою статті стало узагальнення маловідомих сторінок біографії І. П. Осипова та його багатогранної діяльності в ХТІ, якому вчений присвятив останній період життя.

Основою джерельної бази стали архівні матеріали, значну частину яких запроваджено до наукового обігу вперше. Також залучено й безпосередні праці вченого.